

Марія Менджул,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
ORCID 0000-0002-3893-4402

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УКРАЇНІ ТА СУСІДНІХ ДЕРЖАВАХ ЧЛЕНАХ-ЄС

Під час війни у вкрай уразливе становище потрапляють діти, особливо ті, які мають ще інші статуси чи особливості (обмеження у пересуванні, належність до національної меншини, наявність інвалідності тощо). Від початку війни в Україні загинуло 595 дітей, зазнали поранень 1716 дітей, зникли безвісти 1937, депортовані та примусово переміщені — 19546 дітей [1]. Проте статистика доволі мінлива, оскільки ракетні атаки тривають, зростають щодня ураження та більше дітей потрапляє до категорії постраждалих. Крім того, важко порахувати дітей, які мають потребу у психологічній допомозі, відновленні, подоланні тривожних станів та стресів.

За офіційними даними Департаменту соціального захисту населення Закарпатської облдержадміністрації станом на листопад 2024 року в Закарпатській області офіційно зареєстровано 126109 внутрішньо переміщених осіб (ВПО), з них найбільша кількість зосереджена в Ужгородській (27910 осіб), Мукачівській (16031 осіб) та Хустській (6658 осіб) територіальних громадах. За офіційними даними Департаменту освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської обласної державної адміністрації станом на листопад 2024 року в Закарпатській області зареєстровано 37 374 дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО), з них 28 670 шкільного віку, із вказаної кількості дітей в Ужгородській громаді зареєстровано 7978 дітей (з них шкільного віку — 6 205), Мукачівській громаді — 4828 (з них шкільного віку — 3564), у Хустській громаді зареєстровано 1628 дітей (з них шкільного віку — 1290).

Приймальна УГСПЛ у м. Ужгороді здійснила моніторингове дослідження щодо реалізації права дітей ВПО на освіту в Закарпатській області, обрали для цього три найбільші громади — Ужгородську, Мукачівську та Хустську. Опитали батьків і отримали такі результати: 75.8% респондентів повідомили, що їхні діти відвідують шкільні заклади в громадах, куди вони перемістилися; 74.2% батьків зазначили, що їхні діти отримують безоплатне харчування у школах, що є важливим елементом підтримки; 18.9% батьків стикалися з труднощами під час влаштування дітей до дитячих садочків, серед яких ключовою проблемою є обмежена кількість місць; 31.8% респондентів зазначили, що зіткнулися з труднощами під час влаштування дітей до шкіл, тоді як 56% не мали проблем з цим процесом. Лише 56% дітей беруть участь у позашкільних заходах, тоді як інші не мають доступу до таких послуг, зокрема через фінансові обмеження та брак інформації.

При цьому офіційна статистика показує, що далеко не всі діти охоплені шкільною освітою за новим місцем проживання. Так, в Ужгородській громаді шкільно-

го віку 6205 дітей переселенців, а у закладах загальної середньої освіти навчається тільки 2024 дитини ВПО, в Мукачівській громаді із 3564 дітей шкільного віку в школах громади навчається 902 дитини ВПО, в Хустській громаді із 1290 дітей шкільного віку до шкіл зараховано 175 дітей. Інші діти продовжують навчатися у попередніх школах онлайн, що не завжди у повній мірі відповідає вимогам якості освіти в умовах того, що більшість дітей переїхали із зон активних бойових дій, де тривають часті та тривалі повітряні тривоги, що створює перешкоди у системній шкільній освіті. Крім того, деякі батьки обирали для своїх дітей переселенців приватні онлайн школи. Тобто у цілому ми не можемо говорити про порушення права дітей переселенців на освіту, водночас для інтеграції дітей переселенців у приймаючі громади важливим є офлайн навчання, доступ до якого у Закарпатті у великих громадах обмежений через недостатню кількість місць у школах.

Поряд із цими проблемами у дітей-переселенців виникають також проблеми із відновленням документів про особу, освіту, особливо якщо дитина без батьків і не має інших законних представників, а також у зв'язку із роз'єднанням родин, вирішенням питання про контакт та спілкування із тим із батьків, хто проживає окремо, перебуває у лавах ЗСУ, а також із іншими родичами.

В умовах війни діти потребують належного захисту, соціальної підтримки, гарантування якісної правової допомоги, реалізації права на житло, освіту, возз'єднання із сім'єю тощо. Військовий стан не є підставою для обмеження дії принципу найкращих інтересів дитини.

Наразі відбулося часткове спрощення процедури реєстрації народження дитини. Батьки дитини, народженої на окупованих територіях чи в укриттях, можуть звернутися до будь-якого органу державної реєстрації актів цивільного стану України і подати або медичне свідоцтво про народження, або прирівняну до нього довідку, складену медичним працівником, яка оформляється на кожний випадок народження дитини і може бути складена без печатки [2]. Спрощення документального оформлення факту народження дитини і надання права будь-якому медичному працівнику її оформити є вимогою сучасних реалій та викликів.

В умовах евакуації дітей саме на державу покладаються обов'язки щодо їх безпеки, належного догляду, створення умов для возз'єднання з сім'єю. В рамках гарантування принципу найкращих інтересів дитини абсолютно правильним було прийняття на урядовому рівні рішення щодо можливості тимчасового влаштування дітей без опіки батьків на період воєнного стану до прийомних сімей чи дитячих будинків сімейного типу [3]. Доволі важливим та необхідним з позиції захисту прав дитини та гарантування її найкращих інтересів було надання можливості дітям із 14 років звертатися самостійно за реєстрацією їх як ВПО у випадку, коли малолітня дитина прибула до приймаючої громади без батьків.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на кінець липня 2024 року в Європі було зареєстровано не менше 6,168 млн українських біженців [4]. Станом на листопад 2023 року у Словаччині було понад 109 тисяч українських біженців. При цьому зауважується, що хоч охоплення словацькою національною системою освіти є високим у порівнянні із сусідніми європейськими державами, багато дітей продовжують навчатися за українською програмою

онлайн [5]. Станом на 10 листопада 2024 року кількість українських біженців зросла до 128 616 осіб [6].

Із інших сусідніх держав українців прийняли в Румунії (162 180 осіб), Польщі (957 505 осіб) [4] та Угорщині (61 609 осіб) [7]. Таким чином, найменше серед сусідніх держав українських біженців саме в Угорщині.

Переважну більшість (80 відсотків) біженців із України становлять жінки, діти, люди похилого віку та інші люди з особливими потребами [8].

При цьому спостерігаються однакові проблеми у дітей переселенців як у громадах на Заході України, так і громадах Словаччини, Польщі та Угорщини. Серед них — не охоплення всіх дітей офлайн освітою, відновлення та виготовлення українських документів про особу, возз'єднання із іншими членами родини, вирішення питання про контакт та спілкування із тим із батьків, хто проживає окремо, а також із іншими родичами. Саме на вирішення цих проблем мають бути спрямовані зусилля України та сусідніх держав, аби гарантувати принцип дотримання інтересів дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення: 12 грудня 2024 р.).
2. Про забезпечення реєстрації новонародженої дитини в умовах воєнного стану: наказ МОЗ України від 04.03.2022 № 407. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0407282-22#Text> (дата звернення: 25 листопада 2024 р.).
3. В Україні тимчасово спростили процедуру оформлення опіки над дітьми, які залишились без батьків. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3437884-v-ukraini-timcasovo-sprostili-proceduru-oformlenna-opiki-nad-ditmi-aki-zalisilis-bez-batkiv.html> (дата звернення: 25 листопада 2022 р.).
4. Ukraine: Over 6 Million Refugees Spread Across Europe. URL: <https://unric.org/en/ukraine-over-6-million-refugees-spread-across-europe/> (дата звернення: 13 грудня 2024 р.).
5. Slovakia's education responses to the influx of Ukrainian refugees. URL: <https://www.unesco.org/en/ukraine-war/education/slovakia-support#:~:text=As%20of%20November%202023%2C%20Slovakia,education%20through%20the%20national%20system.> (дата звернення: 13 грудня 2024 р.).
6. Individual refugees from Ukraine recorded in Slovakia. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location/10785> (дата звернення: 13 грудня 2024 р.).
7. Refugees from Ukraine recorded in Hungary. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location/10783> (дата звернення: 13 грудня 2024 р.).
8. Delivering Humanitarian Cash Transfers to Ukrainian refugees in Slovakia. URL: <https://www.unicef.org/hope-hct/stories/delivering-humanitarian-cash-transfers-ukrainian-refugees-slovakia> (дата звернення: 13 грудня 2024 р.).